

УДК-712 25 (1-101)

**УМУМИЙ ФОЙДАЛАНУВЧИ КЎКАЛАМЗОРЛАР
ЛАНДШАФТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ
ПРИНЦИПЛАРИ**

Имомов М., Каримов У.Н., Нарзиева К.Қ.

Ўқитувчилар СамДАҚИ

Ушбу мақолада умумий фойдаланувчи кўкаламзорлар ландшафтини шакллантириш тамойиллари, экологик хусусиятлари, асосий вазифалари ва замонавий анаъаналарини шакллантириш масалалари тадқиқ қилинган

В данной статье исследованы принципы формирования озеленения ландшафта общего пользования их экологические особенности, основные задачи и проблемы формирования современных тенденций

Экиладиган ўсимликларнинг барча имкониятларидан тўлиқ ва самарали фойдаланиш учун уларни танлашда қўйидагича асосий тамойилларга риоя қилмоқ зарур:

-танланаётган ўсимликларнинг кўкаламзорлаштирилаётган очик муҳит-масканнинг функциявий мақсадларига мос келиши. Масалан, кўчанинг йўлак (тротуар) қисмидаги кўкаламзорга экиладиган ўсимликлар энг аввало йўлак бўйлаб соя-салқин ҳосил қилувчи ва жозибали манзара бериши шарт. Айти пайтда улар автомобиллардан чиқаётган газларга, чанг ва шовқинга чидамли бўлиши ҳам зарур. Демак, йўлак учун ташқи кўриниши кенг, япроқ ва шохлари тигис жойлашган, газ, чанг ва шовқинга чидамли дарахтлар танланиши керак;

-бирон-бир монумент ёки маъмурий ёдгорлик атрофидаги текис сахли скверни кўкаламзорлаштириш учун эса аксинча, асосий яшил материал бўлиб, партер типдаги манзарали майса ёки гул ўсимликлари айрим пастқам буталар билан қўшиб танланиши мумкин.

Ўсимликлар экологик хусусиятларининг улар ўтқазиладиган муҳит шароитларига мос келиши

Ўтқазиладиган жойда олдиндан мавжуд бўлган декоратив дарахтларга (агар улар қолдирилса) янги танланадиган ўсимликларнинг мос келиши ёки танланаётган дарахт ва буталарнинг бир-бирига ўзаро биологик ҳамжихатлиги, яъни бири иккинчисининг ўсишига зарар етказмаслиги масалаларига қараб чиқилиши шарт[2].

Умумий фойдаланувчи кўкаламзорлар тизимини лойиҳалаш ва ташкил этишда қуйидагича асосий тамойилларга амал қилмоқ керак:

- ҳудуд бўйлаб йирик яшил кўкаламзорларни тенг маромда тақсимлаш ва жойлаштириш. Мазкур талаб энг аввало умумий фойдаланишга мўлжалланган кўкаламзорларга тааллуқлидир;

-яшил кўкаламзорлар тизимининг ҳудуди бўйича узлуксизлиги ва узвийлигини таъминлаш.

Ушбу тамойил боғ ва паркларнинг яшил ҳудудини бир-бирига кўкаламзор хиёбонлар, кўчалар йўлаклари ва соҳиллар ёрдамида боғлаб, уларнинг яхлит кўкаламзор узлуксиз умумий тизимини яратиш орқали амалга оширилади;

- аҳоли пункти ички ва ташқарисида жойлашган кўкаламзор яшил ҳудудларни бир-бирига боғлаш ва ягона комплекс ечимга келтириш. Мазкур талабга аҳоли пункти ичидаги яшил ҳудудларни функционал ва композициявий жиҳатлардан унинг ташқарисида жойлашган яшил масканлар ва рекреацияцион боғ-роғларни шакллантириш орқали эришилади.

Кўкаламзорлар тизимини ташкил этиш ва лойиҳалашда қуйидаги уч асосий вазифани ҳал этиш зарур:

-функционал вазифаси: турли мақсадларга мўлжалланган кўкаламзор кишлок ҳудудларини ташкил этиш, шу жумладан аҳолининг қулай дам олиши учун боғ-парклар ва бошқа яшил муҳитлар тизимини яратиш;

-санитария-гигиеник вазифаси: аҳоли пункти муҳитининг экологиясини соғломлаштириш ва микроиқлимни яхшилаш;

-меъморий-бадий вазифаси: аҳоли пунктининг бадий жиҳатдан яхлит ва эстетик жозибадор бўлган архитектуравий-ландшафт муҳитини ташкиллаштириш ва шакллантириш.

Кўкаламзорларни шакллантиришининг замонавий анъаналари

Кўкаламзорлар тизимининг энг йирик элементи бу, албатта, боғ-парклар саналади.

Кўкаламзорлар тизими элементларига юқоридагилардан ташқари яна шаҳар майдонлари, хиёбонлар (аллея, бульвар, скверлар), пиёда йўллар ва соҳиллар бўйлаб жойлашган боғлар ҳам киради. Бу элементларнинг бўлиш-бўлмаслиги умумий фойдаланувчи кўкаламзорлар ландшафтнинг катта-кичиклиги ва структуравий тузилишга кўп жиҳатда боғлиқдир[1].

Боғ-парклар, одатда, шаҳар ёки шаҳарча мақомини олган туман марказлари ҳудудида жойлашиб, шаҳарча марказидаги бирор нуфузли жамоат биноси (туман ҳокимлиги биноси ёки қишлоқ клуби каби) бинолар ёнидаги ёки алоҳида ҳудуддаги манзарали жойни эгаллайди.

Боғ-парклар, одатда, очик ландшафт муҳиtida ўтказиладиган оммавий маданий-маърифий тадбирлар, концертлар, наврўз ва мустақиллик байрамлари, халқ сайллари, болалар ва спорт ўйинлари, аттракционлар ва бошқа оммавий-маданий ва дам олиш функцияларига мўлжалланади.

Айнан шу мақсадларга мослаб боғ-парк ҳудуди бир нечта функционал зоналарга: оммавий-маданий тадбирлар ва аттракционалар, спорт, болалар, тинч дам олиш, хўжалик ва бошқа зоналарга бўлинади. Парк ҳудудида сув ҳавзаси (табиий кўл ёки пруд) бўлган ҳолларда ушбу зоналар қаторига акватория зонаси ҳам қўшилади. Бу зоналар бир-бири ва паркнинг бош дарвозаси билан парк хиёбонлари ва сайргоҳ йўллари

орқали боғланади. Ҳар бир зона ўз функциясига мос тарзда парк иншоотлари, иморатлари, қурилмалари, мебеллари ва ҳудуднинг ташқи ободонлаштириш жиҳозлари билан таъминланиши зарур. Бу зоналарни манзаравий ландшафт ечимлари ҳам уларга мос тарзда шакллантирилади. Масалан, паркнинг бош дарвозаси олди ва бош хиёбони яшил партерлар ва қаторлар билан кўкаламзорлаштирилади. Бунинг учун эса, одатда, тўғри геометрик шакллар (конус, устун, пирамидасимон) ёки бошқа манзаравий силуетларга эга доим яшил- игна баргли (хвойли) ва япалок баргли дарахтлар, буталар, лианалар, гуллар ва ер ёпар ўт-ўсимликлардан фойдаланилади. Дарвозага туташ майдонларда партер типигаги клумба гулзорлари, бош хиёбон бўйлаб эса рабатка ва бордюлар шакллантирилади.

Парк марказий қисмининг режаси кўпинча мунтазам стилда ечилиб, шунга мос равишда гулзорлар ва хиёбонлар шакллантирилади. Доим яшил буталардан оддий можжевельник ва казацкийларни экиш тавсия этилади. Уларнинг биринчиси пирамидасимон тик шаклга эга бўлса, иккинчиси ер бағирлаб сочилиб ўсади. Бундай гуруҳлар ям-яшил майсазор фонида яна ҳам яхши манзара беради, бироқ казацкий можжевельник ёнида атиргуллар экилса самара янада ошади.

Доим яшил туя западная ўсимлиги ҳам кўп турли ва ўта кўркам, унинг дарахт шаклидан тортиб, то ер устида шарсимон кўриниш берувчи пасткам бута турларигача мавжуд, унинг хвой ранги эса турли-туман яшил ва сарғич тусларга киради. Майса фонида дарахт ва гўзал гулловчи буталар экилади. Уларни шундай хиллари танланадики, токи улар турлича гуллаш даврига эга бўлсин. Фарзиция, миндал, киномелес, сперея ВанГутта, сирень, гортензия ва бошқалар шулар жумласидандир.

Гул ўсимликларидан энг манзарали ва узоқ гулловчилар-канн, салвия, пеларгония, алиссум кабилар танланади. Парк марказидаги партер

ва клумбага мавсумий гуллар-баҳорда тюльпанлар, нарцисса, виола, маргариткалар ва бошқалар, кузда эса бир йилликлар экилади.

Парк марказидан узоқлашган сари дарахт ва буталардан тузилган табиий ландшафт тусидаги аралаш ва мураккаб гуруҳлар композициясини кўпайтириб бориш зарур, уларнинг таркиби кенгайиб уларга дарахтларнинг маҳаллий турлари ҳам киради (мажнунутол, чинор ва бошқалар). Гулзорларнинг шакли ва турлари ҳам ўзгариб, сони эса камайтиради. Асосан майса фонига экилган кўп йиллик гуллардан тузилган гуруҳлар (рудбекия, астра, флокс, ирис) ва буталардан шаклланган гуруҳлар, миксбордерлар қўлланилади.

Бу ерларда, яъни марказдан четроқ жойларда паркнинг тинч дам олиш зонаси жойлашган бўлиб, юқорида айтилган кўп йилликлардан тузилган гуруҳлар – ландшафт композициялари парк скамейкалари, пергола, воишлар ёнларига экилади. Бу зонани кўкаламзорлаштирганда очик ва ёпиқ яшил муҳитлар тизимини шакллантириш мақсадга мувофиқки, бунинг учун ўтлоқ майсазорлар, пастқам буталар ва соя берувчи дарахтлар массивини қўллашни тавсия қилиш мумкин[3].

Фойдаланилган адабиётлар

1. **Уралов А.С., Адилова Л.А.** Ландшафт архитектураси.–Т., 2014.
2. **Қаюмов А.**Ландшафт қурилиши.–Т., 2005.
- 3.**Залесская Л.** Озеленение городов Средней Азии. Академия Архитектуры СССР.–М., 1974.